

Шемчук О. М. кандидат психологічних наук,
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського
<https://orcid.org/0000-0002-0641-0313>

Гаврюшенко В. В. кандидат психологічних наук,
Військовий інститут Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
<https://orcid.org/0000-0002-5119-0890>

Вербин Н. Б. кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського
<https://orcid.org/0000-0002-0641-0313>

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЇ МОРАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В СУЧАСНІЙ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

У статті досліджуються моральні риси та чесноти, притаманні військовослужбовцям, які виконують бойові завдання за призначенням. Особливу увагу приділено особливостям армійських цінностей, моральних якостей та чеснот військовослужбовців, які проходять службу в умовах російсько-української війни. В ході теоретичного аналізу історичної еволюції чеснот військовослужбовців в різні епохи у різних народів та з урахуванням отриманих результатів виокремлено та схарактеризовано моральні риси та чесноти військовослужбовців Збройних Сил України, які виконують бойові завдання. Досліджуване питання є надзвичайно важливим у системі морально-психологічного забезпечення, від моральності, армійських цінностей, моральних рис та чеснот українських військових залежить наша майбутня перемога та формування Української армії «нового зразку».

Ключові слова: мораль; моральні якості; моральні риси; армійські цінності; чесноти військовослужбовців; моральний дух.

Вступ. З моменту початку російсько-української війни у 2014 р. в українському суспільстві формувалося ставлення до військовослужбовців Збройних Сил України, як до професіоналів “нового формату”. В ході бойових дій військовослужбовці Сил оборони України набули значного бойового досвіду участі у гібридній війні, однією з особливостей якої є їх дискредитація в очах населення окупованих територій, підлив ворогом довіри до представників влади на підконтрольній території. Слід зазначити, що військовослужбовці Сил оборони України беруть участь у бойових діях з противником, який має кількісну перевагу особового складу, що зумовлює необхідність застосування особливої тактики дій військових підрозділів, їх мобільності, самостійності, координованості та формування у військовослужбовців високого рівня готовності до опанування нової техніки, озброєння тощо та готовності до взаємодії з іншими збройними формуваннями України. Наведені особливості досвіду військовослужбовців

вплинули на формування їхньої ціннісно-мотиваційної сфери, моральних якостей і чеснот [4; 5; 11].

Традиційною є думка про те, що цінності, моральні якості і чесноти у професійно-військовій сфері виконують низку важливих функцій, зокрема, функції ідентифікації військовослужбовців з професійною групою, групової консолідації та адаптації на основі узагальнення набутого досвіду [5–6].

Війна – це змагання волі, цінностей, моралі та чеснот людей, які приймають в ній безпосередньо чи опосередковано участь, яке ідентифікує психологічне здоров'я, витривалість, зрілість всього задіяного у ній суспільства [3; 6; 20]. Перемагає та сторона, яка змушує іншу капітулювати. Але війну, як відомо, ведуть люди, а не зброя. Як сказано в дослідженні Д. Спенсера та Лайонел Бінера у публікації “Чому моральний дух настільки важливий на війні” від 24.05.2022 RAND (“Дослідження та розробка” – американська некомерційна організація, яка виконує функції стратегічного дослідницького центру, що

працює на замовлення уряду, збройних сил та пов'язаних з ними організацій США) щодо морального духу: «Найкраща технологія в світі марна без сили волі, аби використовувати її та продовжувати використовувати, навіть коли жертви зростають і виникають несподівані лиха».

Мета: на основі теоретичного аналізу наукових джерел сучасних та інших дослідників із зазначеної проблематики виокремити та теоретично обґрунтувати дефініції “мораль”, “моральні якості”, “моральні риси”, “армійські цінності”, “чесноти”, “моральний дух” військовослужбовців. Визначити та схарактеризувати армійські цінності, моральні риси та чесноти військовослужбовців Збройних Сил України, які виконують бойові завдання під час російсько-української війни.

Теоретичне підґрунтя. Поняття мораль, моральні якості, моральні риси, армійські цінності, чесноти військовослужбовців, моральний дух описані у філософсько-психологічній літературі багатьох авторів, починаючи із стародавніх давен. Зазначені поняття ґрунтовно описуються у роботах стародавнього давньогрецького філософа Горгія, одного із засновників софістики, який вважав, що чесноти чоловіків і жінок, дорослих і дітей, вільних і рабів принципово різні. Навіть у людей однієї статі, одного віку і соціального становища уявлення про чесноти не тотожні, відмінність між індивідами нескінченна [1–2; 12; 15; 18]. Демокріт описував, що гідність людини полягає не в стані тіла, а в спрямованості її характеру. При цьому Демокріт не протиставляє душу і тіло як добро і зло. Мова йшла про ціннісну ієрархію. Умовою досягнення гарного стану духу – є дотримання міри як в тілесних, так і в душевних задоволеннях. Прекрасна належна міра в усьому. За Демокрітом доброчинності, або моральнісно справедлива діяльність – це спосіб досягнення вищого блага, кінцевої мети життя. Вище благо тотожно щастю індивіда, яке пояснюється Демокрітом як гарний стан духу – евтюмія [1; 2; 5; 12; 18]. На початку своїх міркувань про доброчесність Сократ брав розум як вирішальну ознаку, що відрізняє людину від тварини й узагалі від усіх живих істот. Він вважав, що тільки знання дає змогу людині розумно скористатися засобами, які вона має. Тому, концептуальною основою етики Сократа є

принцип ”Мораль – це знання”. Всі моральні норми, правила поведінки за Сократом повинні бути піддані критичному аналізу, обґрунтуванню розумом. Тільки усвідомлені моральні норми отримують владу над людиною. Люди не дотримуються моральних доброчинностей, тому що не знають їх. Пізнання доброчинностей є гарантією доброчинності людини. Мудрість і моральність це синоніми. Доброчинність є знання, яке засноване на особистих спостереженнях, роздумах. Найбільша доброчесність – помірність. Вона наближує до Бога. Головними чеснотами Сократ вважав стриманість (приборкування пристрастей), мужність (подолання загрози) і справедливість (дотримання божих і людських законів). Цих чеснот людина досягає шляхом самопізнання і пізнання того, що, якщо робити добрі справи, будеш щасливим, а якщо погані – будеш нещасним. Сократ абсолютизує мораль, робить значний крок до абстрактного моралізаторства, відриву моралі від предметно-практичної діяльності, що є характерним для Платона. Марк Аврелій відривають мораль від емпіричного життя і надають доброчинностям абстрактний абсолютний зміст. Для стоїків стійкість духу є основною доброчинністю і для щастя їм цієї доброчинності достатньо. Доброчинність – найважливіше для щастя [1; 4; 6; 18].

Питання моралі висвітлювали майже всі великі мислителі сучасності – Св. Тихон Задонський, Св. Феофан Затворник, В. С. Соловйов, М. О. Бердяєв [1–2; 4–6; 12; 18].

Саме військові моральні якості і чесноти характеризували відомі геніальні полководці. Так Наполеон Бонапарт акцентував увагу в своїх промовах на те, що головні солдатські чесноти – стійкість і дисципліна. Доблесть знаходиться лише на другому місці. Якщо доблесть – перша солдатська чеснота, то стійкість – друга. Війна є особливим родом діяльності, який відрізняється від будь-яких інших людських занять. Військові якості втілені в людині, яка проникла духом і суттю цієї діяльності; розвиває і виховує в собі здібності, необхідні для того, щоб займатися нею. Такий індивід вникає у всі деталі, діє з упевненістю і невимушеністю завдяки одержаному досвіду і працює над вирішенням поставленого перед ним завдання. Генерал-майор Карл фон

Клаузевіц, в своєму трактаті “Про війну” *наголошував, що* армія, яка залишається згуртованою під смертельним вогнем, не піддається уявним страхам і протистоїть реальним загрозам зі всією своєю силою, – армія, горда своїми перемогами, не втратить здібності підкорятися наказам, пошани і довіри до своїх офіцерів навіть у разі поразки. Фізична потужність, подібно до м’язів атлета, загартовується тренуваннями, обмеженнями і навантаженнями; армія, що строго дотримується своїх обов’язків і що надихається могутнім прагненням до честі своєї зброї, – наділена справжнім військовим духом.

Антуан-Анрі де Жоміні у праці “Резюме військового мистецтва” зазначав, що примушуючи солдатів трудитися і втомлюватися, не допускаючи розслаблення гарнізонного життя в мирний час, вселяючи їм відчуття переваги над супротивником (але не презирство до нього), надихаючи їх на великі досягнення, – словом, збуджуючи їх ентузіазм всіма можливими способами, заохочуючи хоробрість, караючи боязкість і зневажаючи слабкість, ми можемо підтримувати високий військовий дух в армії.

Дослідники сучасності, які вивчали питання “моралі”, “моральних якостей”, “моральних риси”, “армійських цінностей”, “чеснот”, “морального духу” військовослужбовців: Н. А. Агаєв [1], В. Ж. Богайчук [4], Л. М. Будагьянц [5; 11], С. О. Гудков [6], Я. В. Мацегора, І. І. Приходько та О. С. Колесніченко [10], Осьодло [11], О. О. Рибчук [5], О. Ф. Хміляр [17], В. А. Шемчук [19].

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складає сукупність загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, застосування яких дозволило забезпечити достовірність отриманих результатів, досягнення сформульованих мети і завдань дослідження.

Загальнонаукові методи – аналіз, синтез, узагальнення, індукція, дедукція, порівняння і формалізація, що надало можливість дослідити загальні тенденції розвитку понять «армійські цінності», «моральні якості», «моральні цінності».

Серед спеціальних методів, які були використані під час дослідження, відзначимо: спостереження, аналіз спеціальної літератури, експертні оціни, які

не лише допомогли дати визначення наведеним дефініціям, а і виокремити чинники, зазначені в меті нашого дослідження.

Результати і обговорення. Відповідно, морально-етичні цінності військових ґрунтуються на їх спільних уявленнях про добро і зло у стосунках між військовими, які постійно відтворюються у досвіді і визначають прийнятні способи взаємодії у військовій спільноті. Морально-етичні норми та цінності військової спільноти формувалися у відрізок часу, в який відбувалось її функціонування та історичне еволюціонування, із урахуванням військових традицій різних військових поколінь. Вони засвоювались кожним поколінням військових під час навчання та у процесі спільної діяльності із досвідченими колегами, формуючи тим самим їх військову совість – внутрішній морально-етичний регулятив. Зовнішні морально-етичні регулятиви існують у вигляді імперативів, які виражаються у формах приписів, заборон, переваг та дозволів. Моральними санкціями, у разі порушення морально-етичних норм та цінностей, для військових виступають суспільне обурення та осуд. На сучасному етапі розвитку суспільства спостерігаються тенденції занепаду загальнолюдських цінностей та високої моралі. В умовах суспільно-політичної нестабільності, деякі морально-етичні цінності виявилися зруйнованими. Тому трапляються випадки, коли у молодих офіцерів переважає прагматична система цінностей і мотиви поведінки. Така ситуація спостерігається не лише в Україні, вона в тій чи іншій мірі притаманна іншим арміям провідних країн світу [1; 4; 6; 11; 18].

Не існує універсальної стратегії для формування морального духу, але військові, які демонструють його на високому рівні, мають відповідні ціннісні, вольові орієнтири, високу моральність та сформовані відповідним чином чесноти їх характеру [3–6; 14; 17; 19].

Моральні риси та чесноти визначають певні характерологічні особливості військовослужбовців. Базис їх формування складають ціннісний, мотиваційний, вольовий компоненти характеру, соціальні умови існування. Від них залежить поведінка військовослужбовців на війні.

Слід зазначити, що моральні риси, в

загальному сенсі, – це властивості особистості, що становлять основу внутрішнього світу людини та формуються за допомогою моралі. Вони набувають змін і остаточного визначення у процесі життя, можуть мати як позитивну так і негативну спрямованість. До числа позитивних моральних рис відносять доброту, милосердя, працьовитість, гуманність, повагу. Негативними є заздрість, злість, лінь, брехливість, гордовитість та інші.

Мораль (*лат. moralis – моральний*) – це система поглядів, в основі якої лежать категорії добра і зла. Вона формується в суспільстві у період тривалого часу. Моральність є індикатором вчинків людей, свідченням певного рівня розвитку, духовної зрілості, характеру їх відносин із соціумом та всесвітом [1–2; 4–6; 12; 15; 18].

Мораль має певну структуру. Осмислення сутності моралі передбачає з'ясування її основних компонентів та характеру взаємозв'язку між ними. Мораль складається із моральної свідомості і моральної практики (моральності), кожна з яких має свою структуру. Мораль тісно пов'язана із свідомістю, адже людські вчинки не отримали б морального виміру, якби людина не була здатна усвідомлювати їх суть, співвідносити їх з власними уявленнями про добро і зло, належне і справедливе [1; 4; 6–7; 11–12; 18].

Моральна свідомість – вираження ідеального належного, на яке слід орієнтуватись, це свідомість, що керується певною системою моральних норм, оцінок і принципів у життєдайності, фіксує моральні відносини у суспільстві, які змінюються в часі. Моральна свідомість поділяється на суспільну (моральні погляди і оцінки певних груп людей) й індивідуальну (моральні погляди і оцінки індивідів) [4; 5; 11–12; 18]. Її основними елементами є моральний обов'язок, моральні цінності, що виявляються в моральних мотивах і ціннісних орієнтаціях особистості, почуттях сумління, честі, гідності тощо.

Моральна практика – сфера індивідуально-масових виявів поведінки, стосунків, діяльності, орієнтованих на найвищі, універсальні людські цінності, утворюють моральну діяльність і моральні відносини. Моральна діяльність – єдність моральної свідомості і практичної діяльності. Ці дві категорії породжують та зумовлюють

одна другу, існуючи разом. Моральна діяльність проявляється у вчинках. Під час здійснення певного вчинку, людина вступає у відносини з іншими людьми. Суспільні відносини, які обумовлені сукупністю зв'язків і залежностей, називають моральними відносинами. Іншими словами це сукупність моральних зв'язків, у які вступають люди у процесі моральної діяльності. Вони відрізняються в залежності від об'єкту і суб'єкту моральної дії, а також від способу життя. Якими б не були моральні відносини за змістом, – їх внутрішньою основою є ставлення особистості до суспільства. Адже навіть інтимні душевні стосунки між близькими людьми передбачають орієнтацію на суспільно-корисні цінності – *вірність, відданість, безкорисливе бажання добра один одному*. Ставлення особистості до суспільного блага, як вищої цінності обов'язково потребує не менш прискіпливої уваги суспільства до особистості, як мети свого існування і розвитку. Не людина є засобом усіх суспільних перетворень, а суспільство є продуктом взаємодії людей, умовою її саморозвитку і самореалізації [1; 7; 11–12; 18].

Слід зазначити, що основною функцією моралі є формування людини як цілісної, всебічно розвиненої особистості. Цю роль виконує насамперед мораль, яка ґрунтується на принципах за яким людина є найвищою цінністю у всесвіті [2; 4–5; 12; 15; 18].

До додаткових функцій моралі належать:

Регуляторна функція. Основний зміст моралі обумовлюють відповідні моральні вимоги, норми, правила, приписи, які є регуляторами поведінки та діяльності людей.

Комунікативна. Існує думка про те, що будь-який вчинок людини може набути справжнє морального значення тільки в міжособистісних стосунках під час спілкування. Змістовність, спрямованість, манера спілкування людей значною мірою залежить від рівня їх моральної культури, що проявляється у доброзичливому ставленні їх один до одного.

Пізнавально-формувальна функція. Мораль формує у людей уявлення про норми поведінки, обумовлені суспільними вимогами, про добро і зло, честь і гідність тощо.

Виховна функція моралі. Мораль сприяє сприйняттю досвіду попередніх поколінь,

формуванню, усвідомленню та оцінюванню уявлень людей про добро і зло, гідність, честь, справедливість, завдяки чому відбувається їх самовдосконалення, формування практичних життєвих навичок, відповідних моделей поведінки.

Орієнтуюча функція моралі. Мораль не лише сприяє формуванню у людей вибіркового ставлення до культурних цінностей, а і спрямовує їх віддавати перевагу вищим цінностям, які відповідають їх потребам, бажанням та інтересам.

Мораль існує у формі: особистісних моральних якостей (милосердя, відповідальності, скромності, чесності тощо) і формі сукупності норм суспільної поведінки й оціночних уявлень: “не вкради”, “не вбий” [1–2; 4; 6–7; 11; 15; 18] тощо.

Моральні якості можна охарактеризувати як своєрідні “якоря”, які об’єднують людей за спільними інтересами, життєвими установками, вихованням, уподобаннями, соціальною приналежністю. Люди із подібними моральними якостями легко комунікують один із одним.

Моральні норми та оціночні уявлення виражають інтереси тих чи інших соціальних груп, суспільства в цілому і складають основу поведінки людей. Це знаменник розмаїття індивідуальних дій, один із способів зведення індивідуального до соціального. Вони визначають тип поведінки, необхідний конкретно-історичному суспільству або його більшості.

Отже, моральні якості (особистісні властивості), з одного боку, і моральні норми та оціночні уявлення, з іншого, реалізуються у стосунках між людьми й виражають суспільні зв’язки між ними.

Ще з часів Давнього світу та Середньовіччя моральний характер мають уявлення про військові чесноти як самоцінні та самоцільні. Водночас аристократичні норми шляхетної поведінки дуже часто мають зовнішнє по відношенню до моралі обґрунтування. Домінуючим стримуючим регулятором поведінки тут є сором, тобто побоювання негативної санкції – засудження товаришами чи спільнотою [1; 5; 6; 14–16].

Зі становленням моралі, як форми суспільної свідомості, в історії військових кодексів честі простежується тенденція поступового наповнення їхніх норм та цінностей моральним змістом, зростання

ролі самоусвідомлення та внутрішньої суб’єктивної саморегуляції поведінки воїнів [4–5; 7; 14–17]. Це пов’язано з універсалізацією системи права й розширенням сфери свободи у суспільних відносинах, ствердженням загальнолюдських цінностей на противагу станово-корпоративним.

Кодекси честі давнього світу обґрунтовані “за правом гордого”, що зберігається у європейському середньовіччі поряд з християнською ідеєю рівності перед Богом та внесенням у лицарські кодекси честі взірців милосердя та добротності [1; 4; 15; 16].

У добу Відродження ідеї лицарського обов’язку та лицарської гідності стають взірцевими не лише для озброєної аристократії, але для всього народу у тих країнах, в яких почали формуватися політичні нації. Новий час, індустріальна доба: формуванням національних держав і буржуазного суспільства у засади кодексів честі нових “армій громадян”, “національних армій” інтегрує світські цінності політичної нації – цінності права, рівності, державницько-громадянські цінності, патріотизм [1–2; 5; 6; 12; 14; 18].

Мораль як універсальний регулятор поведінки людини, відносин між ними виконує найрізноманітніші функції, які обумовлюються сферою, характером вияву життєдіяльності особи, соціальних груп, суспільства.

Високоморальною можна вважати людину яка суворо дотримується моральних норм та моральних цінностей, встановлених у певній соціальній групі.

У психології моральні цінності відображають значущість для індивіда проявів моралі, як регулятора суспільно відповідної поведінки та є втіленням його суб’єктивно-діяльнісного зацікавленого ставлення до реалізації в житті моральних норм і принципів. Завдяки сприйняттю моральних цінностей індивід стає суб’єктом контролю соціального [4–6; 14; 15]:

по-перше, він визнає одні прояви активності людей як правильні, такі, що відповідають моральним нормам, а інші – як їх порушення;

по-друге, дає оцінку психічним і духовним рисам характеру людини, що необхідні їй для узгодження власних

вчинків з інтересами інших осіб, певної спільноти, суспільства загалом;

по-третє, у нього формується здатність розпізнавати негативні впливи тих об'єктів чи явищ, що реально загрожують моральним цінностям, і готовність захищати свою моральну позицію.

До моральних цінностей належать різні форми моральної свідомості: особистісні переконання щодо норм і принципів нормативної поведінки людини як громадянина, суспільні й моральні ідеали; етичні уявлення про добро і зло, життя і смерть, справедливість і несправедливість, гуманність людських взаємин, співчуття, шляхетність, любов; моральні почуття – обов'язку, совісті, відповідальності, честі, гідності. Моральні цінності пов'язані з відповідальністю, значною мірою характеризують особистість, а також зобов'язують людей до безумовного, безкомпромісного їх дотримання. Серед важливих характеристик моральних цінностей є їхня залежність від “голосу серця”, що відповідно до дотримання чи ігнорування морально-етичних цінностей схвалює чи засуджує поведінку особистості.

Основне завдання збройних сил у будь-якій країні – це захист національних інтересів, підтримання безпеки і оборони держави. Вони просувають ідеали чесності, дисципліни, професіоналізму, допомоги та переваги [1; 4–6; 11]. Для виконання своїх завдань за необхідності збройні сили можуть формувати власні цінності, що відповідають професійній активності. Наприклад, в американських збройних силах виділяють сім основних армійських цінностей: вірність, обов'язок, повага, безкорисливе служіння, честь, порядність та особиста мужність [1; 4–6; 17; 20]. У британських збройних силах сформульовано шість основних армійських цінностей: мужність, дисципліна, повага до інших, чесність, вірність, безкорислива відданість [5–6; 20]. У всіх цих випадках мова йде про узагальнені цінності, кожна з яких містить низку супідрядних цінностей. Наприклад, у британському етичному кодексі військовослужбовців узагальнююча цінність “повага до інших” описується таким чином: “Ставтеся до інших так, як очікуєте, щоб до вас ставилися. Солдати можуть мати різну статуру і зріст та всі вони заслуговують на гідне ставлення. Дискримінація завдає

шкоди командам; вона виключає учасників і не дає їм можливості зробити свій внесок. Армія визнає важливість гумору, але гумор має бути всеосяжним. Гумор, який ображає, висміює або залякує людей, руйнівний і шкодить команді. Повага до інших – це частина довіри, яка має бути між вами та вашими товаришами по команді; ви повинні судити людей за їхніми здібностями, а не за расою, релігією чи статтю. Повага до інших, включаючи цивільних осіб, затриманих та захоплених представників ворожих сил, означає гідне поводження з людьми”. Цілеспрямоване формування армійських цінностей через засвоєння етичних кодексів військовослужбовців має спонукати військовослужбовців – рядових та лідерів – чинити правильно у повсякденному житті у межах своєї кар'єри. На відміну від цивільних осіб, які можуть не дотримуватися цінностей суспільства, базова бойова підготовка військовослужбовців передбачає обов'язкове формування у них лояльності, почуття обов'язку, поваги, безкорисливого служіння, честі, порядності та особистої мужності. Обов'язкове свідоме дотримання армійських цінностей – те, що відрізняє військовослужбовців від інших людей і є необхідною умовою формування військового професіоналізму [4–5; 7; 11]. У бойових умовах ціннісна сфера військовослужбовця також виконує захисну та адаптаційну функції [1; 4–6; 14]. Вони сприяють збереженню і відтворенню базових індивідуальних та армійських цінностей, їхній зміні, а також формуванню нових ціннісних орієнтацій. Ціннісна сфера особистості дає змогу військовослужбовцю більш м'якко (простіше, легше) пережити вплив травми і визначає вектор подальшого розвитку: посттравматичне зростання або регрес особистості [1; 4–6; 19].

Моральні риси та чесноти військовослужбовців української армії набули значної трансформації за часи участі в російсько-українській війні. Їх видозміна стала поштовхом розвитку морального духу такої неймовірної сили, який допомагає українським військовим одержувати перемогу у надскладних боях. Майже всі український солдати вірять у те що ми «сильні», «єдині», «не переможні». Навіть у військовому вітанні «Слава Україні» «Героям слава» закладені моральні риси та чесноти наших

військовослужбовців. Вивчення цих понять допоможе визначити феномен «непереможного українського війська» та застосувати його до інших армій світу.

В основу командирської діяльності збройних сил НАТО покладено вимоги “Кодексу поведінки НАТО” (The NATO Code of Conduct) [1] щодо морально-етичних характеристик особового складу, в якому визначені базові демократичні цінності сучасного війська. Він базується на свідомому додержанні всіма членами Альянсу єдності, вірності, відповідальності, неупередженості і професіоналізму. Ці п’ять основних цінностей складають основу Кодексу, який визначає вимоги до поведінки всіх цивільних та військових співробітників підрозділів НАТО. Відповідно до “Кодексу поведінки НАТО” єдність формується через чесність та правдивість, уникнення конфліктних ситуацій у військово-професійному середовищі чи їх врегулювання. Також єдність містить заборону зловживання своїм статусом (учасника бойових дій) та привілеями, наданими країною. Для реалізації принципу вірності персонал має підтримувати демократичні цінності та інтереси Альянсу, спираючись на рівність усіх перед законом, сприяти формуванню та підтримці позитивного командного духу. Кодекс передбачає відповідальність за власні дії і рішення, або бездіяльність, та за їх наслідки і результати. Вся діяльність має здійснюватися прозоро, з усвідомленням наслідків. Персонал має належним чином протидіяти можливому шахрайству та зловживанням в організації. Базуючись на неупередженості члени Альянсу мають дотримуватися об’єктивності та незалежності у роботі, прагнути бути чесними та справедливими у всіх аспектах діяльності. Для покращення професіоналізму підтримувати найвищий рівень компетенції та зразково виконувати професійний обов’язок. У стосунках поважати конфіденційність приватної сфери, гендерну ідентичність та соціальну різноманітність, не переслідувати та не дискримінувати інших, вимагати того ж від інших. Керівники мають забезпечити справедливе керівництво підлеглими, сприяти їх професійному розвитку,

заохочуючи і нагороджуючи тих, хто працює добре [1; 4–6].

Спираючись на результати дослідження Я. В. Мацегори, І. І. Приходька, О. С. Колесніченко [10], які проводили аналіз особливостей військових цінностей у військ бути фізично сміливим, бути морально сміливим, бути дисциплінованим, бути чесним, бути гідним, бути членом команди, бути лояльним до своєї команди, бути вірним, бути стійким, бути вільним, бути професійним. *Найбільш важливими* військовослужбовці, які приймали участь у наведеному дослідженні вважали здатність бути морально і фізично сміливими та професійними; наступне місце посідали – самодисциплінованість та чесність. *Середні позиції*: бути вірним, бути членом команди, бути гідним, бути стійким. *Найменші ранги* отримала здатність “проявляти свободу волі” – бути вільним [10].

Важливим у дослідженні Я. В. Мацегори, І. І. Приходька, О. С. Колесніченко [10] було порівняння цінностей у чоловіків та жінок-військовослужбовців і висновок дослідників про те, що жінки та чоловіки дещо по-різному оцінюють важливість військових цінностей: надійність жінки-військовослужбовця як бойового товариша (посестри) має у своїй основі професіоналізм, вірність та витривалість, які компенсують їх більшу емоційність та меншу фізичну силу порівняно з чоловіками-військовослужбовцями [10].

Безумовно, особистість військовослужбовця ЗС України у сучасному суспільстві сприймається, як такого, який має здебільшого позитивні моральні риси, сформовані на основі “правильних” цінностей, в той час як психологія моральності військовослужбовців країни агресорки, сприймаються здебільшого як вкрай негативні, про що свідчать вчинені ними злочини на окупованих територіях, а також у Бучі та в Ірпені.

Позитивні та негативні моральні риси [1; 5–6; 12] військовослужбовців, із урахуванням героїчних вчинків українських військових та мародерство та розбій, що вчиняли росіяни, які виконували бойові завдання на території України схарактеризовано у табл. 1.

Моральні риси військовослужбовців, які виконують бойові завдання

<i>Позитивні моральні риси</i>	<i>Негативні моральні риси</i>
Доброта – позитивне ставлення до оточуючих, прагнення принести користь, благотворно вплинути на інших	Лінь – це відсутність мотивацій для вчинків, активної поведінки. Відсутність чи нестача працьовитості, надання переваги необтяжливому дозвіллі над трудовою діяльністю
Милосердя – якість, в основі якої закладено бажання надавати допомогу тим, хто її потребує	Злість – почуття недоброзичливості, злоба, роздратування, гнів, досада; розлюченість. Виражає сильну емоцію із спрямуванням на певний об’єкт, яка виникає як специфічна реакція на певну ситуацію, що перешкоджає задоволенню потреби. Злість може бути пов’язаною з отриманою психологічною травмою, може як позитивно так і негативно впливати на людей і мобілізувати її можливості
Гуманність – любов до іншої людини, визнання його найвищою цінністю	Жадібність – це надмірне прагнення до збагачення. Воно розшифровується як пристрасне бажання володіти цінностями. Жадібна людина ненаситна в плані накопичення багатства і матеріальних благ, є одним із православних гріхів
Співчуття – розуміння почуттів оточуючих, здатність до співпереживання та емпатії	Заздрість – неприємне почуття людини, яке проявляється роздратуванням, незадоволенням благополуччя та досягнень інших людей, постійним порівнянням себе із ними і бажанням мати чиїсь нематеріальні чи матеріальні цінності
Працьовитість – любов до роботи, бажання її виконувати	Грубість – негативна психологічна риса людини, яка проявляється жорсткістю у взаєминах, неввічливістю, душевною “черствістю”, неповагою, зайвою правдивістю, недотриманням соціальних норм чи етикету. Грубість – негативна моральна якість, що характеризує нехтуванням культурою поведінки
Толерантність – визнання унікальності кожної особистості, відсутність осуду	Гордовитість – непомірна гордість, зарозумілість, егоїзм, нетерпіння докорів. Може ховатися під личинами філантропії та протекціонізму, які переслідують насправді мету політичного самозвеличення та самореклами
Повага – ставлення, в основі якого лежать поняття рівності та гідності	Егоїзм – ціннісна орієнтація особистості на домінування в її індивідуальній свідомості, поведінці та діяльності. Власна цінність понад усе інше, перевага власних інтересів над інтересами інших людей та прагнення до першочергового задоволення власних інтересів
Дисциплінованість – вміння налаштувати себе на виконання роботи навіть при відсутності бажання; виконання обіцянок перед собою і оточуючими.	Брехливість – індивідуально-психологічна особливість поведінки, що виражається в свідомому спотворенні реального (дійсного) стану речей, прагненні створити неправильне враження про факти і події для досягнення особистісних цілей
Правдивість – прагнення бути чесним	

Здебільшого військовослужбовці Сил оборони України мають позитивні моральні риси, дотримуються норм моралі, високих військових цінностей, мають добре виражену мотивацію, спрямовану на перемогу за для миру в країні, безпеки власних сімей, світлого майбутнього для себе та своїх дітей. Вони намагаються дотримуватися кодексу честі і мають відповідні чесноти.

Людські чесноти – це міцні позиції, сталі схильності, постійне вдосконалення розуму й волі, які керують нашими

вчинками, впорядковують наші пристрасті й спрямовують нашу поведінку згідно з розумом і вірою. Вони дають легкість, самовладання і радість, щоб вести морально добре життя. Чеснотлива людина – це така людина, яка добровільно чинить добро.

Моральні чесноти набуваються зусиллями людей. Вони є плодами і паростками морально добрих вчинків.

Чесноти – позитивні моральні якості характеру людини. Чеснота є рисою або властивістю, яка вважається морально вірною і, таким чином, оцінюється як основа

Питання психології

моральних законів, принципів і цінностей. Це міцні позиції, сталі схильності, постійне вдосконалення розуму й волі, які керують вчинками військовослужбовців, впорядковують їх пристрасті й спрямовують поведінку згідно із розумом і вірою. Вони дають легкість, самоконтроль і радість для життя у відповідності до норм моралі.

Підходи до визначення чеснот в загальному сенсі даного поняття відрізнялись в різні часи в залежності від епохи та релігійної спрямованості певних народів.

Якщо розглядати поняття чеснот із теологічної точки зору, слід виокремити такі

основні із них: віра, надія, любов. За часів Платона, Святого Амвросія, Томи Аквінського виокремлювали такі чотири кардинальні чесноти: справедливість, стійкість, розсудливість, поміркованість. Для християнства найбільш актуальними є сім основних чеснот людини, антагоністичні із смертними гріхами: добродієність, стриманість, щедрість, старанність, терплячість, лагідність, смиренність. За часів існування Римської імперії було виокремлено так звані “Римські чесноти”, схарактеризовані у табл. 2 [1; 3; 5; 6; 12; 15; 18].

Таблиця 2

Основні чесноти в часи існування Римської імперії

Назва чесноти	Характеристика
Auctoritas – “духовний авторитет”	відчуття власного соціального стану, побудоване на досвіді, благочестивості та діяльності. Вважалась необхідною для здатності магістрату забезпечувати дотримання законності та порядку у суспільстві.
Comitas – “гумор”	ввічливість, відкритість і дружелюбність, доброзичливе ставлення до людей та ситуації.
Constantia – “наполегливість”	військова стійкість, а також загальна розумова і фізична витримка у складних ситуаціях
Clementia – “поблажливність”	великодушність, м’якість і лагідність, здатність забувати колишні образи
Dignitas – “гідність”	почуття власної самоповаги і особистісної цінності
Disciplina – “дисципліна”	слідування правовій системі, виконання громадянських обов’язків, дотримання певних соціальних атитюдів
Firmitas – “завзятість”	сила духу і здатність йти до мети без коливань
Frugalitas – “заощадливість”	економність та простота у житті, без скупості
Industria – “працьовитість”	прагнення, бажання і схильність людини до продуктивної праці
Virtus – “мужність”	доблесть, перевага, сміливість, характер, гідність. “Vir” з латинської означає “людина”, “чоловік”, “муж”
Pietas – “побожність”, “ревність”	віра в Бога і життя за його законами
Gravitas – “серйозність”	вдумливість, розважливість в своїх думках і вчинках, у ставленні до життя (про людину)
Religio – “релігійність”	включає цілу низку складових, визначає ставлення віруючого до всесвіту, окреслюючи характер та ступінь засвоєння ним релігійних ідей та норм, а також їхній вплив на поведінку індивіда і спільноти у соціумі

Війна змінює свідомість людей, впливає на формування переоцінки цінностей, загострює відчуття справедливості. Матеріальне відходить на другий план, відбувається підвищення рівня національної єдності, моральності, зменшення рівня корупції та превалювання моральних принципів, які сприятимуть пришвидшенню перемоги у країні. Негативні суспільні вчинки, які в мирному житті могли залишитись без уваги під час війни набувають суспільного розголосу та осуду.

Людська чеснота у фроммівській теорії (праці “Людина для себе”, 1947)– це відповідальність щодо власного (Я) існування, а вада – безвідповідальність стосовно себе [15; 18].

Етика чеснот – морально-етична концепція відомого американського філософа А. МакІнтайра [9], яка викладає аналіз основних людських чеснот у ракурсі позитивних якостей людини. Вона розкриває сутність основної проблеми моральності, правил поведінки, актуалізує ті моральні проблеми, які є найважливішими

Питання психології

для цілісної людської сутності. Ступінь моральності того чи іншого явища відповідно до етики чеснот залежить від думки певного широкого загалу, спільноти, що доводить прихильність її автора до етики за часів Арістотеля.

На основі опрацьованого матеріалу викормимо та схарактеризуємо основні моральні риси та чесноти [1; 5; 6; 12; 14] військовослужбовців які виконують бойові завдання, табл. 3.

Таблиця 3

Моральні риси та чесноти військовослужбовця Збройних Сил України який виконує бойові завдання

<p>Дисциплінованість та ініціативність – вміння налаштувати себе на виконання роботи навіть при відсутності бажання; виконання обіцянок перед собою і оточуючими. здатність висувати нові ідеї. пропозиції; вміння самостійно розпочинати важливу справу і виконувати її із заповзятливістю</p>	<p>Проявляється у здатності до самоорганізації і саморегуляції поведінки військовослужбовців у відповідності із статутними нормами, правилами, вимогами, свідомому дотриманні правил військового етикету. Залежить від особистої дисциплінованості кожного військовослужбовця та військового підрозділу у цілому, їх злагодженої роботи. Ініціативність проявляється у ентузіазмі, хоробрості та активності військовослужбовця у досягненні кінцевої мети, або виконанні повсякденних завдань. Дисципліновані та ініціативні військовослужбовці виконують завдання сумлінно точно та вчасно, попри всі перешкоди, труднощі та негаразди</p>
<p>Працьовитість – любов до служби, батьківщини, бажання служити, патріотизм</p>	<p>Війна – не лише збройний опір, а й важка, напружена праця всіх заради перемоги. Це робота в умовах обмеженого ресурсу у часі, відпочинку, матеріальних засобах. Бездоганне виконання обов'язку характеризує працює в у військовослужбовців. Накази виконуються ними сумлінно, точно та у встановлений термін</p>
<p>Толерантність – визнання, повага і дотримання прав і свобод всіх людей не залежно від соціальних, національних, класових, релігійних, етнічних та інших особливостей. Вона базується на співіснуванні з іншими людьми, визнанні їхніх поглядів та засудженні насильства Також цей термін слід розуміти, як вищу духовну якість, що дозволяє без агресії сприймати людей з відмінними цінностями; терпиме, лояльне ставлення до вірувань, думок, поглядів інших людей; бажання досягти порозуміння під час конфліктів без застосування насильства та приниження людської гідності</p>	<p>Толерантний військовослужбовець – це людина, яка добре розуміє себе і інших. Здатність проявляти співчуття – найважливіша цінність толерантного суспільства і особистісна риса толерантного військовослужбовця. На війні толерантність українських військових може проявлятися у багатьох ситуаціях, в тому числі і у відношенні до російських військовополонених</p>
<p>Доброзичливість – позитивне ставлення до оточуючих, служіння українському народові прагнення принести користь, наблизити перемогу</p>	<p>Проявляється у поважливому ставленні до співслужбовців, мирних громадян і навіть ворогів, розумінні і прийнятті понять рівності та гідності інших людей</p>
<p>Правдивість – прагнення бути чесним по відношенню до побратимів та Українського народу під час виконання бойових завдань</p>	<p>Правдивість – це головна перевага України перед країною агресором. Правдивість українських військових дає змогу розуміти реальний хід війни, втрати та переваги, правдивість кожного військовослужбовця є базисом довіри у військовому колективі. Вся кар'єра військового присвячена народові, його захисту, охороні та збереженню миру і спокою рідної землі</p>
<p>Стійкість – виявляється у незламності та силі духу людини, групи, народу або держави</p>	<p>“Слава нації!”, “Смерть ворогам!” Здатність переносити випробування війни, складнощі та обмеження із радістю і любов'ю захищаючи батьківщину, волю, незалежність країни</p>

Питання психології

<p>Духовність – стан душі, який проявляється характерною поведінкою у надзвичайних життєвих обставинах. Має безпосередній вплив на думки, мову, вчинки, внутрішні властивості військовослужбовців. Духовність – надзвичайно багатогранний і складний феномен: духовна, інтелектуальна природа, внутрішня моральна сутність людини, видова її якість, внутрішній світ і зв'язок із Богом</p>	<p>Духовною основою для українського військовослужбовця є традиції богатирів Київської Русі, козацтва, офіцерів попередніх поколінь. Військовими не народжуються – ними стають один раз і на все життя</p>
<p>Вірність та відданість Вітчизні – обов'язок або відданість за зобов'язанням, чи з власної волі – прояв лояльності людиною, суб'єктом або громадянином до власної держави або <u>суверену</u></p>	<p>Військовослужбовець – взірць вірності Вітчизні, високої поваги до символів держави: Державного Прапора України, Державного Герба України, Державного Гімна України. Шлях жертвості, відданості народові, військовій справі – добровільний вибір кожного військового.</p>
<p>Готовність та надійність – відповідальність за свої вчинки і чесне визнання власних помилок, без перекладання провини на інших людей</p>	<p>Військовослужбовець готовий до виконання свого службового обов'язку за будь-яких обставин та умов. Поразка – гірка ціна професіоналізму командира, його особиста провина. Ворога перемагають розумом, умінням та волею. Надійність – провідна особистісна чеснота військовослужбовця. Він уміє не квапитися і не запізнюватися, завжди там, де потрібно. Дотримання слова, власний позитивний приклад – це важливі складові успіху військового у навчанні та вихованні підлеглих.</p>
<p>Мужність – не лише «внутрішня сила», а готовність протистояти будь-якій небезпеці та впоратися з будь-якими неприємностями, труднощами за ради миру на рідній землі</p>	<p>Проявляється у збереженні «внутрішньої сили» та здатності ефективно функціонувати не зважаючи на перебування під обстрілами, у важких побутових умовах, поряд із пораненими і вбитими побратимами. Мужність військовослужбовця – це його сміливі рішення, спроможність брати на себе відповідальність</p>
<p>Честь – внутрішній, наданий самому собі дозвіл оцінювати себе та власне існування у категоріях самоповаги. Об'єктивними факторами, які надають право на честь є цнотливість та шляхетність. Цнотливість – ідеальна аксіологічна норма природного стану. Шляхетність – ідеальна аксіологічна норма особистісного стану</p>	<p>Взірцем чесної поведінки та діяльності має бути вище військове керівництво. Честь проявляється у самовідданому виконанні свого службового обов'язку у відповідності з такими поняттями як: професійна честь військового і честь колективу, вірність професії, почуття професійної гідності, професійна совість, моральна відповідальність. Честь – провідна ознака поведінки військовослужбовця. Він веде спосіб життя порядної людини: не обманує, не краде, не порушує загальнолюдських норм поведінки. Військовослужбовець ніколи не застосовує інтриги, несправедливі дії, не здатен до шахрайства. Правила Кодексу честі однакові для всіх військовослужбовців, незалежно від військового звання, посади, терміну служби та обставин</p>
<p>Розсудливість – полягає в умінні надати перевагу добру, а зло ідентифікувати та відсторонити</p>	<p>Нерозсудливому, необдуманому командирі на якого покладено відповідальність за військовоу кампанію не довіряють підлегли. Розсудливий ніколи не піде на необдуманий ризик, він завжди буде розуміти ціну бажаного блискучого результату переможних дій</p>
<p>Піклування про підлеглих – є одним з основних обов'язків у діяльності командирів, щодо забезпечення постійної бойової готовності військової частини</p>	<p>Командир який виконує бойові завдання з найменшими втратами, є найкращим керівником, тому що він цінує людину, як основну складову військової сили та боєздатності. На військовослужбовця покладається особиста відповідальність за підлеглих, тому що їхнє життя довірив йому Український народ. Командир гартує дух підлеглих, їх моральні сили, веде за собою до досягнення перемоги. Військовий завжди поважає людську гідність і честь підлеглих. Він вміє підкорятися та керувати без приниження підлеглих</p>

Питання психології

Наполегливість – завзятість, непохитність у досягненні мети	Проявляється у непереборному бажанні відстояти цілісність, незалежність, суверенітет України
Стійкість – здатність долати труднощі із залученням внутрішньої сили та гнучкості із збереженням фізичного та психічного здоров'я і спрямуванням до зростання результату	Проявляється непохитністю у прагненні перемогти не зважаючи на деякі переваги у ресурсах противника
Доброчесність – це бажання робити вчинки на користь інших людей, суспільства. Доброчесною є людина, яка керується не своїми власними благами, вигодами, для неї є необхідними прояви гуманності, порядності та справедливості	Визначення того, що є добрим, правильним і справедливим при прийнятті конкретних рішень є складним процесом, який базується на філософських та політичних поглядах особи, яка приймає рішення. Проявляється відданістю українських воїнів службі за для перемоги навіть у розріз із власними планами. Суттєвою рисою військовослужбовця є чесність, безкорисливе виконання обов'язків заради забезпечення національних інтересів України у мирний та військовий час. Він несе відповідальність перед законом і людьми за рішення, які приймає, тому військовослужбовці мають високий ліміт довіри у суспільстві
Чесність – відображає одну з найважливіших вимог моральності. Складовими даного поняття є правдивість, принциповість, вірність взятим зобов'язанням, суб'єктивна переконаність у правоті справи, ширість перед іншими і перед самим собою відносно тих мотивів, якими людина керується, визнання і дотримання прав інших людей на те, що їм законно належить	Вірність слову та справі – незаперечна чеснота військовослужбовця. Викладення ним фактів, його точка зору гуртуються на власних переконаннях
Героїзм і патріотизм – найвище виявлення самосвідомості й мужності. Він проявляється у військовослужбовців стійкістю, відвагою, особистою мужністю і готовністю віддати своє життя в разі необхідності	“Україна понад усе!”, “Героям слава!” – основні слогани українських військових. Хід війни показав, що саме завдяки героїзму українських воїнів наша держава впевненими кроками рушає до перемоги. Кожен український військовослужбовець – патріот, який ставить безпеку та добробут Українського народу вище власних інтересів і робить усе можливе для захисту Батьківщини. Патріотизм, як прояв національної гідності, є невід'ємною складовою моральних якостей військового
Лицарський дух – своєрідна шляхетність у кращих військових традиціях	Ні за яких обставин не можна примусити військовослужбовця змінити власні переконання, віру, зрадити Військовій присязі. Нехтування духовними цінностями військовослужбовець вважає не гідною якістю для себе. Він вірєць лицарського ставлення до хворих, поранених, цивільного населення
Служіння українському народові – це тип ставлення до своєї діяльності, при якому він відчуває себе відповідальним і зобов'язаним сумлінно і високо продуктивно виконуватимуть будь-яку взятую на себе роботу, за ради добробуту усієї нації	Військовослужбовець служить всьому Українському народові, а не його окремій частині, об'єднанню громадян чи окремій партії. Уся його військова кар'єра побудована на служінні народові, його захисту, охороні та збереженню миру і спокою рідної землі
Аполітичність – виконання поставлених перед військовослужбовцями завдань незалежно від політичних пріоритетів в інтересах національної політики Держави	Військовослужбовець Збройних Сил України підтримує національну політику держави, та її інтереси, незалежно від того, яка політична партія перебуває при владі

Висновки. Таким чином, в ході опрацювання літературних джерел з метою вивчення психології моральності та чеснот військовослужбовців, які виконують бойові завдання, нами було теоретично обгрунтовано, проаналізовано та виокремлено дефініції “мораль”, “моральні

риси”, “чесноти”, “моральний дух”, “моральні цінності” військовослужбовців та показано взаємозв'язок зазначених понять.

В результаті вивчення військових цінностей та їх ранжування за значимістю для військовослужбовців з різним соціальним і військовим статусом було

Питання психології

окреслено їх залежність від схарактеризованих в ході роботи моральних рис військовослужбовців, які виконували бойові завдання. Під час аналізу історичної еволюції чеснот військовослужбовців в різні епохи у різних народів, та синтезу отриманої із літературних джерел інформації, наведено основні моральні риси

та чесноти військовослужбовців ЗС України, які виконують бойові завдання. Сподіваємося, що подальше дослідження зазначеної тематики, а саме практичної її складової, набуде відображення у наших наступних публікаціях.

Список використаних джерел

1. Агаєв, Н. А. (Ред.). (2021) Культура відносин у військовому колективі. Порадник командиру : метод. посіб. Київ: Видавничий дім “Освіта України”, ФОП Маслаков Р.О.
2. Андрущенко В. П. (2002). Філософія політики: Короткий енциклопедичний словник. Київ: Знання України.
3. Арон, Р. (2000). Мир і війна між націями / [пер з фр. В. Шовкун, З. Борисюк, Г. Філіпчук]. Київ: Юніверс.
4. Богайчук В. Ж. (Ред.). (2018). Філософсько-методологічні проблеми військової теорії та практики : навч. посіб. Київ: НУОУ ім. Івана Черняховського.
5. Будагьянц, Л. М., Рибчук, О. О. (2021). Військово-гуманітарні аспекти професійної діяльності викладача вищої військової школи. навч. посіб. / Київ: НУОУ, 148 с.
6. Гудкова С. (Ред.). (2010). Морально-етична культура військового керівника: підручник. Київ: НУОУ.
7. Кант, И. (1994). Метафизика нравов // Сочинения в 8-ми томах. (с. 224–542). (Т. 6). Москва: Чоро.
8. Клаузевиц, К. фон. (2002). О войне. (в 2 т. Т.1). Москва: ООО “Изд-ва АСТ”; СПб.: Terra Fantastica.
9. МакІнтайр, Е. (2002). Після чесноти: Дослідження з теорії моралі. [Пер. з англ. за наук. ред. В. Малахова]. Київ: Дух і літера.
10. Мацегора, Я. В., Приходько, І. І., Колесніченко, О. С. (2022). Особливості цінностей військовослужбовців Національної гвардії України. Честь і закон, 2 (81), 127–137. URL: <http://chiz.nangu.edu.ua/article/download/263826/260091/608084> (дата звернення: 10.02.2023).
11. Осьодло В.І., Будагьянц Л.М. (2018). Соціально-філософські та психологічні аспекти сучасних війн. Київ: НУОУ.
12. Причепій, Є. М., Черній, А. М., Чекаль Л. А. (2015). Філософія: підручник. (4 вид., випр.). Київ: Академвидав.
13. Прищак, М. Д., Харьков, М. Г. (2016). Етика Стародавньої Греції. Методичні вказівки до вивчення дисципліни Етика та естетика. Вінниця: ВНТУ, 43 с.
14. Ролз, Дж. (2001). Теорія справедливості. [пер. з англ. О. Мокровольський]. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи».
15. Тофул, М. (2014). Сучасний словник з етики. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.
16. Тоффлер, Елвін (2000). Третя Хвиля. [пер. з англ. А. Євса]. Київ: Вид-во «Всесвіт».
17. Хміляр, О. Ф. (2022). Психологія бойової мотивації воїна. Вісник Національного університету оборони України, 2 (66), 121–131.
18. Чичков, А.Г., Башкеєва, О.М., Патеріло, О.М. (2014). Словник-довідник з курсу “Філософії” для студентів 2, 3, 4 курсів усіх спеціальностей денної та заочної форм навчання. Дніпропетровськ: ДВНЗ УДХТУ.
19. Шемчук, В. А., Шемчук, О. М. (2021). Критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутніх офіцерів різних інституцій сектору безпеки і оборони України до службово-бойової діяльності в умовах хімічної, біологічної, радіаційної та ядерної небезпеки. Збірник наукових праць “Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах”, 75, Т 3, 21–27.
20. A Soldier’s Values and Standard in the British Army. Access mode: URL: <https://www.army.mod.uk/who-we-are/our-people/a-soldiers-values-and-standards/> (дата звернення: 10.02.2023).

References

1. Ahaiev, N. A. (Red.). (2021) *Kultura vidnosyn u viiskovomu kolektyvi. Poradnyk komandyru : metod. posib.* Kyiv: Vydavnychi dim "Osvita Ukrainy", FOP Maslakov R.O. [Culture of relations in the military team. Advisor to the commander.] Kiyiv, 2021. (in Ukrainian)
2. Andrushchenko V. P. (2002). *Filosofia polityky: Korotkyi entsyklopedychnyi slovnyk.* Kyiv: Znannia Ukrainy. [Philosophy of politics: A short encyclopedic dictionary.] Kiyiv, 2002. (in Ukrainian)
3. Aron, R. (2000). *Myr i viina mizh natsiiamy / [per z fr. V. Shovkun, Z. Borysiuk, H. Filipchuk].* Kyiv: Yunivers. [Peace and war between nations.] Kiyiv, 2000. (in Ukrainian)
4. Bohaichuk V. Zh. (Red.). (2018). *Filosofsko-metodolohichni problemy viiskovoi teorii ta praktyky : navch. posib.* Kyiv: NUOU im. Ivana Cherniakhovskoho. [Philosophical and methodological problems of military theory and practice: a study guide.] Kiyiv, 2018. (in Ukrainian)
5. Budahiants, L. M., Rybchuk, O. O. (2021). *Viiskovo-humanitarni aspekty profesiinoi diialnosti vykladacha vyshchoi viiskovoi shkoly. navch. posib. /* Kyiv: NUOU, 148 s. [Military and humanitarian aspects of the professional activity of a teacher of a higher military school: a study guide.] Kiyiv, 2021. (in Ukrainian)
6. Hudkova S. (Red.). (2010). *Moralno-etychna kultura viiskovoho kerivnyka: pidruchnyk.* Kyiv: NUOU. [Moral and ethical culture of the military leader: a textbook.] Kiyiv, 2010. (in Ukrainian)
7. Kant, Y. (1994). *Metafyzyka нравов // Sochyneniya v 8-my tomakh. (s. 224–542). (T. 6).* Moskva: Choro. [Metaphysics of Morals // Writings in 8 volumes. Volume 6.] Moscow, 1994. (in Russia)
8. Klauzevyts, K. fon. (2002). *O voine. (v 2 t. T.I).* Moskva: OOO "Yzd-va AST"; SPb.: Terra Fantastica. [About the war. (in 2 volumes T.I.)] Moscow, 2002. (in Russia)
9. MakIntair, E. (2002). *Pislia chesnoty: Doslidzhennia z teorii morali. [Per. z anhl. za nauk. red. V. Malakhova.]* Kyiv: Dukh i litera. [After Virtue: Studies in Moral Theory.] Kiyiv, 2002. (in Ukrainian)
10. Matsehora, Ya. V., Prykhodko, I. I., Kolesnichenko, O. S. (2022). *Osoblyvosti tsinnosti viiskovosluzhbovtziv Natsionalnoi hvardii Ukrainy. Chest i zakon, 2 (81), 127–137.* URL: <http://chiz.nangu.edu.ua/article/download/263826/260091/608084> (data zvernennia: 10.02.2023). [Features of the values of servicemen of the National Guard of Ukraine.] Honor and law 2022. # 2(81), S. 127–137. (in Ukrainian)
11. Osodlo V.I., Budahiants L.M. (2018). *Sotsialno-filosofski ta psykholohichni aspekty suchasnykh viin.* Kyiv: NUOU. [Socio-philosophical and psychological aspects of modern wars.] Kiyiv, 2018. (in Ukrainian)
12. Prychepii, Ye. M., Chernii, A. M., Chekal L. A. (2015). *Filosofia: pidruchnyk. (4 vyd., vypr.).* Kyiv: Akademvydav. [Philosophy: a textbook. (4th edition, corrected.)] Kiyiv, 2015. (in Ukrainian)
13. Pryshehak, M. D., Kharkov, M. H. (2016). *Etyka Starodavnoi Hretsii. Metodychni vkazivky do vyvchennia dystsyplyny Etyka ta estetyka.* Vinnytsia: VNTU, 43 s. [Ethics of Ancient Greece. Methodical guidelines for studying Ethics and aesthetics.] Vinnitsa, 2016. (in Ukrainian)
14. Rolz, Dzh. (2001). *Teoriia spravedlyvosti. [per. z anhl. O. Mokrovolskyi].* Kyiv: Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy». [Theory of justice.] Kiyiv, 2001. (in Ukrainian)
15. Toful, M. (2014). *Suchasnyi slovnyk z etyky.* Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. [Modern dictionary of ethics.] Zhytomyr, 2014. (in Ukrainian)
16. Toffler, Elvin (2000). *Tretia Khvyliia. [per. z anhl. A. Yevsa.]* Kyiv: Vyd-vo «Vsesvit». [The Third Wave.] Kiyiv, 2000. (in Ukrainian)
17. Khmiliar, O. F. (2022). *Psykholohiia boiovoi motyvatsii voina. Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy, 2 (66), 121–131.* [Psychology of combat motivation of a warrior.] Vi`sn. NAN Ukrainy. 2022. # 2(66). S. 121–131. (in Ukrainian)
18. Chychkov, A.H., Bashkeieva, O.M., Paterilo, O.M. (2014). *Slovnyk-dovidnyk z kursu "Filosofii" dlia studentiv 2, 3, 4 kursiv usikh spetsialnosti dennoi ta zaochnoi form navchannia.* Dnipropetrovsk: DVNZ UDKhTU. [Dictionary-reference from the course "Philosophy" for students of the 2nd, 3rd, 4th courses of all majors of full-time and part-time forms of education.] Dnipropetrovsk, 2014. (in Ukrainian)
19. Shemchuk, V. A., Shemchuk, O. M. (2021). *Kryterii, pokaznyky ta rivni sformovanosti hotovnosti maibutnikh ofitseriv riznykh instytutstii sektoru bezpeky i oborony Ukrainy do sluzhbovo-boiovoi diialnosti v umovakh khimichnoi, biolohichnoi, radiatsiinoi ta yadernoi nebezpeky. Zbirnyk naukovykh prats "Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh", 75, T 3, 21–27.* [Criteria, indicators and levels of formation of readiness of future officers of various institutions of the security and defense sector of Ukraine for service and combat activity in conditions of chemical, biological, radiation and nuclear danger.] Collection of scientific works "Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools." 2021. # 75. V 3, S. 21–27. (in Ukrainian)
20. *A Solder's Values and Standard in the British Army.* Access mode: URL: <https://www.army.mod.uk/who-we-are/our-people/a-soldiers-values-and-standards/> (дата звернення: 10.02.2023).

Summary

Shemchuk O. Candidate of Psychological Sciences,
The National Defence University of Ukraine named
after Ivan Chernyakhovskyi

Gavryushenko V. Candidate of Psychological Sciences,
Taras Shevchenko Kyiv National University Military Institute

Verbyn N. Candidate of Pedagogical Sciences, Associate
Professor, The National Defence University of Ukraine named
after Ivan Chernyakhovskyi

**SCIENTIFIC AND THEORETICAL ASPECTS OF THE PSYCHOLOGY OF THE
MORALITY OF MILITARY SERVANTS IN THE MODERN RUSSIAN-UKRAINIAN WAR**

Introduction. The article examines the moral traits and virtues inherent in military personnel who perform combat missions as assigned. Particular attention is paid to the features of army values, moral qualities and virtues of servicemen serving in the conditions of the russian-Ukrainian war.

The article examines the moral traits and virtues inherent in military personnel who perform combat missions as assigned. Particular attention is paid to the features of army values, moral qualities and virtues of servicemen serving in the conditions of the russian-Ukrainian war. In the course of a theoretical analysis of the historical evolution of the virtues of servicemen in different eras among different peoples and taking into account the results obtained, the moral traits and virtues of servicemen of the Armed Forces of Ukraine who perform combat tasks were identified and characterized. The investigated issue is extremely important in the system of moral and psychological support, our future victory and the formation of the "new model" Ukrainian army depends on the morality, army values, moral traits and virtues of the Ukrainian military.

The purpose of the article is on the basis of the theoretical analysis of the scientific sources of modern and other authoritative researchers on the specified issue, to single out and theoretically substantiate the definitions of "morality", "moral qualities", "moral traits", "army values", "virtues", "moral spirit" of military personnel. To define and characterize army values, moral traits and virtues of servicemen of the Armed Forces of Ukraine, who performed combat tasks during the russian-Ukrainian war.

Methods. The methodological basis of the research is a set of general scientific and special methods of scientific knowledge, the application of which allowed to ensure the reliability of the obtained results, the achievement of the formulated research methods and tasks. General scientific methods - analysis, synthesis, generalization, induction, deduction, comparison and formalization, which provided an opportunity to investigate the general trends in the development of the concepts "army values", "moral qualities", "moral values". Among the special methods that were used during the research, we note: observation, analysis of special literature, expert evaluations, which not only helped to define the given definitions, but also to single out the factors indicated in the purpose of our research.

Originality. The moral traits and virtues of the servicemen of the Ukrainian army underwent a significant transformation during the time of participation in the russian-Ukrainian war. Their transformation became an impetus for the development of morale of such incredible strength that helps the Ukrainian military to win in extremely difficult battles. Almost all Ukrainian soldiers believe that we are "strong", "united", "invincible". Even in the military salute "Glory to Ukraine" "Glory to Heroes" the moral traits and virtues of our servicemen are embedded. Studying these concepts will help define the phenomenon of the "invincible Ukrainian army" and apply it to other armies of the world.

Conclusion. As a result of the study of military values and their ranking by importance for servicemen with different social and military status, their dependence on the moral traits of servicemen who performed combat tasks, characterized during their work, was outlined. During the analysis of the historical evolution of the virtues of servicemen in different eras among different peoples, and the synthesis of information obtained from literary sources, the main moral traits and virtues of servicemen of the Armed Forces of Ukraine who perform combat tasks are given. We hope that further research on the mentioned topic, namely its practical component, will be reflected in our subsequent publications.

Key words: morality; moral qualities; moral traits; army values; virtues of servicemen; morale.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.
Received/Поступила: 23.02.23.